

CÂTEVA IDEI PRIVIND ARHITECTURA ȚĂRII OLTULUI

LELIA RĂDULESCU

Locuința, alături de hrană și îmbrăcăminte, a constituit întotdeauna un imperativ major și pentru locuitorii zonei Țării Oltului.

Pornind de la cele mai vechi civilizații și culturi - depistate prin cercetări și sondaje arheologice - până în contemporaneitate, observăm că arhitectura populară a înregistrat de-a lungul secolelor o remarcabilă evoluție în timp.

Cel mai vechi tip de locuință de suprafață din zonă se identifică la începutul epocii bronzului (cultura Glina III Schneckenberg) în așezările descoperite în apropierea satului Cuciulata pe dealurile Pleșița Pietroasă,¹ Gruiul Văcarului² și la Șercaia, ³ fiind amplasată pe un loc înalt și izolat, apărată prin însăși configurația și poziția ei naturală ⁴. Locuința avea o singură încăpere, de formă dreptunghiulară la care s-a sesizat o evidentă preocupare de organizare interioară, având pereții acoperiți cu un strat subțire de lipitură, podeaua fiind însăși solul nivelat prin folosirea de pietre de calcar legate cu lut, și cu vatra de foc amplasată aproape central, de formă rotundă ⁵.

Așezările rurale, dacice, din prima și a doua epocă a fierului, - descoperite în localitățile Comana de Jos (Dealul Slătinei, Dealul Heleșteului), Cuciulata (Stogul lui Coșofan, Geniul

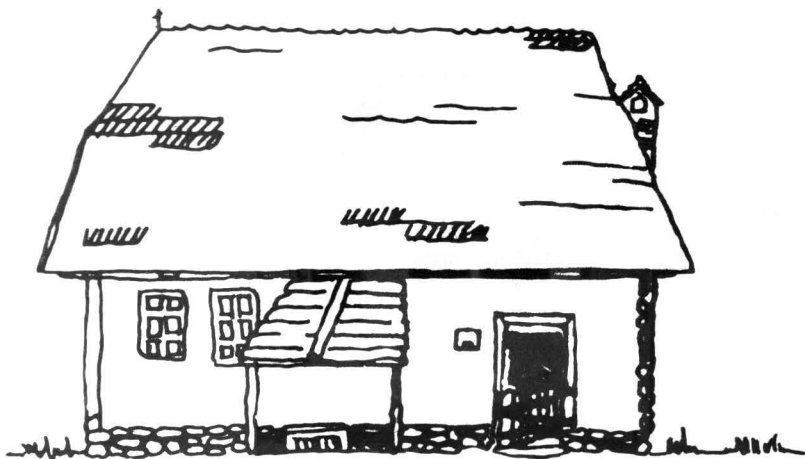
Văcarului, Pleșița Pietroasă), Șercaia (Dealul Băluș), Șinca Veche și Arpașul de Sus - pun în evidență două tipuri de locuințe.

1. Locuința de suprafață, de formă patrulateră, din bârne cu temelia de zid de piatră și cu podeaua lipită cu lut, descoperită în așezarea de pe Stogul lui Coșofan, în apropierea satului Cuciulata⁶, se constituie în model arhaic, ce stă la baza arhitecturii populare românești viitoare;

2. Bordeiul și semibordeiul ⁷ bazate pe un sistem unitar de construcție - schelet de pari între care se află împletitură de nuiete lipită cu lut și acoperișul din stuf⁸ - locuințe ce au fost identificate în celelalte localități mai sus-menționate.

Pentru secolele VIII-IX se impune așezarea românească prefeudală de la Comana de Jos, unde construcțiile se suprapun sau străpung locuințele dacice, menținând același tip de casă - bordeiul și semibordeiul, în general, de plan patrulater și același sistem de construcție cu cel întâlnit la dacii⁹.

Se cuvine să menționăm cu această ocazie că arhitectura prefeudală din Țara Oltului nu este îndeajuns cercetată și că o singură descoperire la Comana de Jos, de secol VIII-IX, nu poate acoperi o perioadă atât de importantă din istoria formării poporului român.

Casa Greavu Vasile,
com.Lisa nr.280 (schită)

Pentru secolele X-XVIII, deși ne lipsese izvoarele documentare, presupunem persistența vechilor tipuri de locuințe, cât și existența, în paralel, a unui model arhaic, bicelular, de suprafață, construit din bârne, cu intrare prin tindă și fără pridvor, una din încăperi servind drept odaie de locuit cu sobă, iar cealaltă de tindă cu vatră de foc ¹⁰, model ce nu mai poate fi văzut astăzi, în zonă. Variantele evolutive ale acestuia, deși conservă structura planului de formă primară, primește în secolul al XIX-lea un "privoriu" (denumire locală a pridvorului) de-a lungul unei laturi - în satul Lisa s-a introdus după 1900 ¹¹ - un celar cu rol de cămară, depozit de alimente, haine și unelte pentru industria casnică textilă și, ulterior, a unei cămări (denumită "căsuță" în Veneția de Jos) și pivniță. Acest plan este considerat de R.Vuia, un tip specific în exclusivitate zonei Țara Oltului. ¹²

Casa de cărămidă s-a introdus în mediul rural abia la începutul secolului XX. Bazându-se pe informațiile culese din cercetările pe teren, cât și pe o *Statistică* efectuată în județul Făgăraș, în anul 1910, în mediul rural existau doar 319 case de cărămidă cu fundament de piatră, față de numărul mare - 13.418 - al celor construite din lemn, ¹³ numărul caselor de cărămidă crescând abia după primul război mondial.

În 1930, întâlnim 15.034 case la sate, fiecare gospodărie având pe lângă casă, șura, curtea și grădina ei, construite din lemn de brad acoperite cu paie, fiind înlocuite ulterior cu altele de piatră și cărămidă și acoperite cu țiglă. Cele vechi erau lipite cu pământ galben în interior și în afară, spoite cu var nu cu spoială (lut galben amestecat cu foarte puțin var) ¹⁴.

Cimentul în construcția caselor s-a folosit după primul pătrar al secolului al XX-lea, astfel: la planșeu între 1935-1940, la grinzile de la ferestre și uși, între 1935-1940, la temelie după 1950, în întreaga zonă ¹⁵. Țigla a pătruns în zonă în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, folosindu-se țigla mică, roșie. Din alte surse aflăm că în 1910, existau în județ 15.887 case cu acoperiș de țiglă, alături de 3.006 case cu acoperiș din șindrila și 2.454 case cu acoperiș de paie ¹⁶.

La acestea se cuvine să adăugăm influența pe care o exercita orașul asupra construcțiilor rurale prin pătrunderea unor elemente ale barocului german la casele din secolul al XIX-lea, cât și influențele mai noi exercitate în perioada interbelică și după 1950, când arhitectura de tip urban pătrunde și se realizează în întreaga zonă, o arhitectură nouă, cosmopolită, care rupe toate legăturile cu moștenirea trecutului, cu tradiția artei populare autohtone.

Casa Luceacu Spiridon,
com. Drăguș nr.361

* *
*

Satele Țării Oltului se întind în zona descoperită și plană a depresiunii Făgăraș, departe de munte și de liziera pădurilor. Așezate în mijlocul moșiei și înconjurată de câmpiile de cultură, (la o depărtare de 1-8 km între ele), sunt sate de tip compact și îngrămădit (ordonat), cu case dispuse de-a lungul unei rețele de uliți, ca o consecință a nevoii de adaptare la terenul disponibil. Unele sunt așezate față în față pe cursul aceleiași ape - ce brăzdează depresiunea vărsându-se apoi în Olt - în timp ce altele s-au format pe axa apelor lângă care își au vetrele fiind dispuse în susul și în josul pârâului.

Vechimea lor trebuie căutată în perioada existenței formațiunilor de obștii sătești și a unui voievod al Făgărașului, deci cu mult mai înainte de prima atestare a lor în actele de danie a domnitorilor Țării Românești care au stăpânit aceste locuri în secolele XIV-XV.

Nota specifică formării și fizionomiei acestora a fost dictată de factorii economiei și geografiei (forma de teren, clima, ape, vegetație), care au impus nu numai tipul de construcție, ci și ocupațiile. Agricultură, încă din cele mai vechi timpuri a constituit ocupația predominantă a locuitorilor din zonă, creșterea vitelor având o

pondere mai mică în ansamblul economic, așezările din această zonă fiind așezări cu profil agricol. Așa se explică de ce în alcătuirea vetrelor satelor s-a ținut cont de distribuția căilor de acces, spre toate câmpurile. Vetrele de casă sunt menționate sub denumirea de "heiuri" ¹⁷, ele cuprindeau locurile de casă cu grădina lor, iar terenul din jurul satului sunt cunoscute sub denumirea de "hotare", "câmpuri", "căleături" ¹⁸ ori de "turlă" ¹⁹, incluzând alături de terenul agricol, pădurea și islazul.

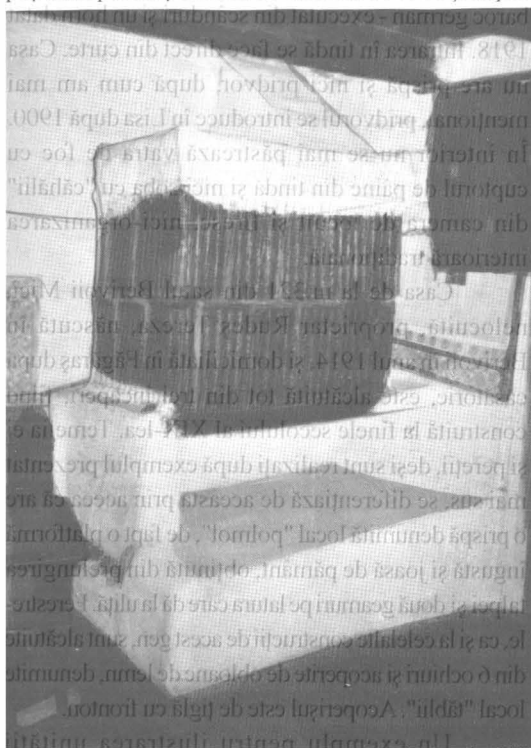
Pădurea a jucat un rol covârșitor în viața populației autohtone, lemnul de brad, fag, stejar, constituind un material de bază indispensabil în arhitectura populară locală. De aceea, pădurile sunt destul de consecvent înscrise în urbariile Țării Oltului: în 1632, satele Grid și Vad aveau păduri de stejar și fag "*foarte bune pentru lemn de clădit*" ²⁰, iar Ohaba, în 1637, avea "*o pădure bună de brad și fag pentru clădit*" ²¹; Breaza la 1721-1723, are păduri de fag pentru ridicarea de edificii și lemn de brad pentru scânduri. La fel la Comana de Jos și Comana de Sus, Corbi, Cuciulata, Dejeni, Veneția de Sus, Șinea Veche ²².

Prelucrarea lemnului cunoaște o veche tradiție, în vatra satelor activau meșteri care se îndeletniceau cu diverse meșteșuguri în lemn așa cum sunt menționați cei din Viștea de Sus, "*blidari*

și cu alte meșteșuguri în lemn" în 1637²³. Tăietorii de scânduri și lemnari activează în 1680, în satele Porumbacul de Sus, Sărata, Scorei²⁴. Joagăre sau "mori de scânduri" (așa cum sunt înscrise în inventarele Cetății Făgăraș) sunt înregistrate: două la Sebeș în 1632, una la Porumbacul de Sus și alta la Breaza în 1635²⁵. În 1639, sunt menționate alte două "mori" de scânduri în Șinca, iar în 1648, o "moară" la Porumbacul de Sus²⁶. Numărul acestora crește vertiginos în raport cu cererile mereu sporite de scânduri, încât în perioada interbelică (1918-1940) sunt înscrși 15 proprietari de joagăre²⁷ și 72 proprietari neînscrși²⁸, pentru ca în 1957, numărul acestora să atingă cifra de 60²⁹.

În continuare, vom evidenția observațiile cercetărilor de teren, mai vechi și mai noi, întreprinse într-o serie de așezări privind detaliile arhitecturii populare pentru perioada de dinainte de 1900 și după.

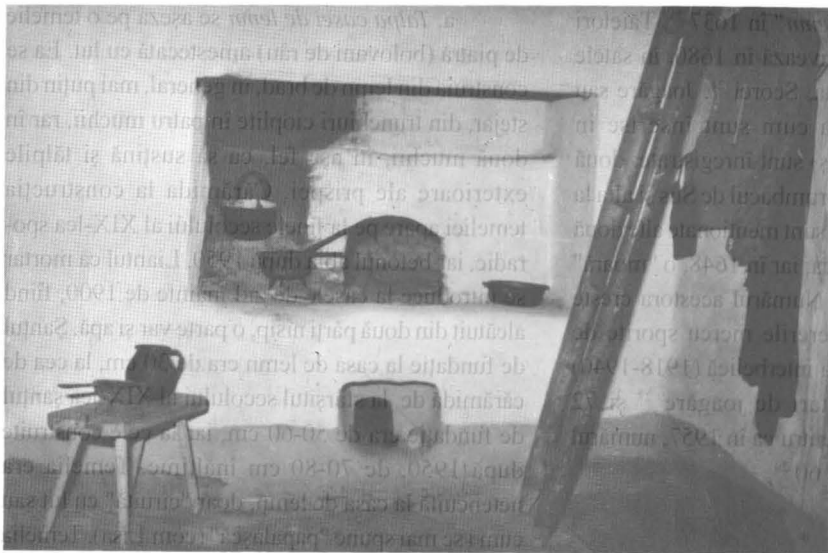
Casă cu "căhăli". com. Drăguș nr.361. <https://www.fotoart.ro>

a. *Talpa casei de lemn* se așeza pe o temelie de piatră (bolovani de râu) amestecată cu lut. Ea se construia din lemn de brad, în general, mai puțin din stejar, din trunchiuri cioplite în patru muchii, rar în două muchii, în așa fel, ca să susțină și tălpile exterioare ale prispei. Cărămida la construcția temeliei apare pe la finele secolului al XIX-lea sporadic, iar betonul abia după 1950. Liantul ca mortar se introduce la casele de zid înainte de 1900, fiind alcătuit din două părți nisip, o parte var și apă. Șanțul de fundație la casa de lemn era de 30 cm, la cea de cărămidă de la sfârșitul secolului al XIX-lea șanțul de fundație era de 50-60 cm, iar la cele construite după 1950, de 70-80 cm înălțime. Temelia era netencuită la casa de lemn, doar "ciruită" cu lut sau cum i se mai spune "papalașcă" (com.Lisa). Temelia casei din cărămidă se tencuia cu mortar. Ambele case se văruiu, în unele sate erau date cu culoare albăstrie, cu "vinețeală", adusă de la locul Fântânița Malului de la Breaza. Cu cât "vinețeala" era mai puternică, cu atât se desemna puterea economică a gospodăriei.

Temelia la casa de lemn era umplută integral cu lut, iar la cele noi, după 1900, li se rezerva un loc pentru pivniță, restul spațiului fiind umplut cu pietriș.

b. *Pereții* se construiau din bârne de brad cioplite în patru muchii de secțiune pătrată. Încheieturile bârnelor la capete erau drepte prinse în "cheotri". La uși și ferestre se puneau stâlpi verticali. Pereții din cărămidă apar abia la finele secolului al XIX-lea, după 1875 (iar în Lisa după 1910). Cimentul în construcția caselor s-a folosit după primul război mondial (după 1925, în unele sate), iar în Lisa după 1950. Betonul s-a folosit la planșeu între 1935-1970; la grinzi, la uși și ferestre între 1935-1965. Pereții caselor de lemn erau acoperiți cu o lipitură alcătuită dintr-un amestec de lut cu balebă de vită, paie de secară și apă, dată într-un singur strat. Numai casele cu pereții de cărămidă erau tencuiți.

c. *Acoperișul* la casa de lemn era alcătuit dintr-o cunună superioară de bârne care îngloba și prispa. Cununa era susținută de grinzi transversale dispuse din metru în metru. Căpriorii erau construiți din lemn cioplit și fixați la partea de sus printr-o chingă orizontală denumită "cătușă". Forma

Tindă cu vatră de foc la casa nr.361 din com.Drăguș

acoperișului la casele de zid avea două ape cu "frunțar" (fronton) mare trapezoidal și în trei ape la cele de după 1950. În schimb, la casele de lemn acoperișul din paie de secară era alcătuit din patru ape cu coamă lungă și înaltă. Paiele erau așezate în snopi denumiți "pași" sau "jiji", legați de căpriori prin legături de paie peste care se puneau "mărtăci" din trunchiuri de lemn de brad ori fag tăiat în două de forma unei scări, cutie cu cuie de lemn la distanța de 50 cm una de alta.

La casele acoperite cu țigla se folosea țigla mică, roșie și străpunsă de coș. Învelitoarea avea streșini mici la casele de cărămidă și streșini largi la cele de paie, precum și la casele cu "privoriu" indiferent de structura învelitorii. Intrarea în casă se făcea pe o scară dispusă în dreptul țindei, întrucât fațada casei era orientată la stradă.

Casa specifică Țării Oltului, al cărui plan este alcătuit din trei încăperi - odaie de locuit, tindă, celar, - se păstrează doar în câteva localități, care pot fi citate ca exemplare tipice zonei. Astfel, cel mai vechi tip de casă poate fi văzut în comuna Lisa la nr.280, proprietatea lui Greva Vasile (născut în 1913 în Lisa). A fost construită în 1885, pe temelie de bolovani de râu cu talpa din bârne de brad (fig.1).Are pivnița acoperită de "gârlici"⁽³⁾ adică de o apărătoare de scânduri susținută de doi stâlpi. Inițial a avut acoperiș

românesc în "patru ape" din paie de secară, care a fost înlocuit în 1918, cu o învelitoare de țigla înaltă, cu trei pante. A primit, tot atunci, un "frunțar" (fronton) la uliță, trapezoidal, de inspirație urbană - baroc german - executat din scânduri și un horn datat 1918. Intrarea în tindă se face direct din curte. Casa nu are prispă și nici pridvor, după cum am mai menționat, pridvorul se introduce în Lisa după 1900. În interior nu se mai păstrează vatra de foc cu cuptorul de pâine din tindă și nici soba cu "căhălii" din camera de locuit și firește, nici organizarea interioară tradițională.

Casa de la nr.321 din satul Berivooi Mici, nelocuită, proprietar Rudeș Tereza, născută în Berivooi în anul 1914, și domiciliată în Făgăraș după căsătorie, este alcătuită tot din trei încăperi, fiind construită la finele secolului al XIX-lea. Temelia ei și pereții, deși sunt realizați după exemplul prezentat mai sus, se diferențiază de aceasta prin aceea că are o prispă denumită local "polmol", de fapt o platformă îngustă și joasă de pământ, obținută din prelungirea talpei și două geamuri pe latura care dă la uliță. Ferestrele, ca și la celelalte construcții de acest gen, sunt alcătuite din 6 ochiuri și acoperite de obloane de lemn, denumite local "tăblii". Acoperișul este de țigla cu fronton.

Un exemplu pentru ilustrarea unității arhitecturale ne este oferit de casa de la nr.99 din

Berivoi, construită în întregime din lemn în anul 1892.⁽³²⁾ Prezintă aceleași elemente în construcție cu clădirea din Berivoii Mici, cu deosebirea că aceasta fiind locuită, proprietara ei, Șuvoială Eva a menținut în mare parte schema structurii interioare specifică întregii zone a Țării Oltului, cu mobilier și țesături decorative adevărate funcției încăperilor. Astfel, camera din față are un pat înalt ("huzum") amplasat de-a lungul peretelui din dreapta. În fața acestuia se află o bancă cu spătar, nevopsită, iar la picioare lada de zestre. Un alt pat, cu tăblii, se află după ușă, pe peretele din stânga, un blidar cu rafturi deschise la partea superioară și cu ladă cu ușă la cea inferioară, și o poliță deasupra acesteia. Pe jumătatea superioară a pereților cu ferestre sunt fixate două rânduri de cuiere cu "primblă", iar pe cuiere "blide" (căuce, câni și fărufurii) de pământ și de porțelan, din prima jumătate a secolului al XX-lea. Două "laițe" (lavițe) sunt situate în unghi între pereții cu ferestre, dintre care una pictată cu flori și o masă dreptunghiulară între ele. Din bogăția de odinioară a țesăturilor decorative se mai mențin doar câteva: un covor agățat pe o "culme" deasupra "huzumului" și o "foaie" de perete așternută pe huzum împreună cu patru "perini" și două perne pe celălalt pat. Patru icoane se află între ferestre iar pe lângă ele "chindee" și "cârpe" de podoabă. Pe masă, o față de masă din bumbac cu alesături la capete.

Casa din Drăguș a lui Spiridon Sucaciu de la nr.361 (fig.2) are aceeași schemă cu deosebirea că avea sobă cu "căhăli" (fig.3) în camera din față și tinda cu vatra de foc (fig.4). Astăzi nu mai poate fi văzută întrucât a fost demolată de către proprietari.

În concluzie la cele spuse mai sus, reținem că arhitectura locuințelor din Țara Oltului este în continuare dezvoltare și schimbare încât nu se mai poate vorbi de o arhitectură tradițională din lemn, la fel ca și în multe alte zone etnografice din țară.

NOTE

1. Gh.Bichir, *Săpăturile de la Cuciułata, "Materiale și cercetări arheologice"*, VII, București, 1960.
2. I. Glodariu, Fl.Costeș, I.Ciupa, *Comana de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală*, Cluj, 1980, p.33.
3. Ibidem.
4. Gh. Bichir, *Op.cit.*, vol.VIII, București, 1962, pag.287
5. Idem, pag.283
6. Gh. Bichir, *Așezări dacice în Țara Oltului, "Studii și comunicări"*, 14, Sibiu, 1969, pg.127.
7. S-au identificat *bordeie*: patrulete cu laturi inegale (31x25; 46x50; 14x19), pentagonal sau oval, și *semibordeie*: patrulete neregulate cu colțuri rotunjite sau evasicirculare, cu cuptoare de piatră și luturi. Pentru conf. vezi la I.Glodariu și colaboratorii, *Op.cit.*, pag.24-28.
8. I.Glodariu și colaboratorii, *op.cit.*, pag.35,37.
9. Idem, pag.69 și 82.
10. Andrei Panoiu, *Din arhitectura lemnului în România*, București, 1977, pag.60.
11. Informații de la Greavu Vasile, născut 1913, com.Lisa nr.280.
12. Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Muzeul din Rm.Văleca, 1974, pag.121.
13. Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, 1920, pag.15.
14. Al.Bărbat, *Dezvoltarea și situația economică a Țării Oltului*, Cluj, 1938, pag.18.
15. Informații de la Frătu Andrei, născut 1905, com.Berivoii Mari nr.191; Grecu Petre, născut 1901, Berivoii Mici nr.174; Paler Mircea, născut 1923, com.Lisa nr.116.
16. Ion și Iuliu Enescu, *Op. cit.*, pag.15.
17. H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, I, București, 1958, pag.320.
18. Marin Popescu-Spineni, *Geografia economică a satului Drăguș*, "Sociologia românească" nr.4, 1939, pag.190.
19. Idem, pag.320.
20. David Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului*, "Anuarul Institutului de Istorie", Cluj, VI, 1963, pag.244.
21. Idem, pag.245.
22. Ibidem, pag.200.
23. Ștefan Meteș, *Contribuții nouă la istoria românilor din Țara Făgărașului în veacul XVII*, București, 1942, pag.22,31, 32, 37.
24. Idem, pag.26,27,42-44,52.
25. David Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*, I, București, 1970, pag.60.
26. Idem, pag.60.
27. V.Vlaicu, *Evidența comerșanilor, industriașilor și a altor profesioniști români*, "Revista economică", nr.52, Cluj, 1923, pag.49.
28. Al.Bărbat, *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*, Cluj, 1938, pag.163.
29. Cornel Irimie, *Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României*, "Cibinium", 1967-1968, pag.473-474.
30. Autoarea a întreprins cercetări asupra problemei în anul 1970, în satele: Cuciułata, Veneția de Jos, Voievodenii Mari, Voievodenii Mici, Voila, Breaza, iar în anii 1980-1981 în satele Berivoii Mari, Berivoii Mici, Lisa, Drăguș.
31. Informații de la Greavu Vasile, născut în 1923, com.Lisa nr.116.
32. Informații de la Șuvoială Eva, zisa Ticia lui Ariton, născută 1902, Berivoii Mari, nr.99.